

nek is felfogható, a nyomtatott verzió jelzi az eredeti iránti tiszteletet, a CD-ROM-változat pedig a tudományos kutatást szolgálja, a szükségesnek tartott korrekciókkal.

Mint ismeretes, a műben összegyűjtött dolgozatok nagy része a *Budapest monográfia* előtanulmánya, amelyek mindegyike beépült az 1973-ban napvilágot látott *Budapest története II., Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején* Kubinyi által írott fejezeteibe (amelyet jelen kötetben nem közöltek újra). Nagyon tanulságos a Budapest-monográfiát kézbevenni és végigkövetni a szerző által a szövegekben tett változtatásokat, sok esetben összevonásokat, a szintézisre törekvő monográfia által megkövetelt gesztusokat. Egy ilyen komparatív elemzés az eljövendő nemzedék szép és hálás feladata lesz.

Mindezen, az alapértékeket nem megkérdőjelező megjegyzések mellett a könyvet az elmúlt évek tudományos könyvkiadása egyik legnagyobb értékének tarthatjuk, amely méltó módon állít emléket az elmúlt emberöltő egyik legjelentősebb, Hajnal István, Mályusz Elemér, Szakály Ferenc, mellé állítható historikusának.

Bessenyei József

Kubinyi András: A középkori budai mészároscéh.

A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságlevelei. *Zunftbuch und Privilegien der Fleischer zu Ofen aus dem Mittelalter.*

Szerk. *Kenyeres István.* Budapest, Budapest Főváros Levéltára – Budapesti Történeti Múzeum. 2008. 421 + 14.

Az utóbbi 10 évben több olyan forráskiadvány látott napvilágot, amely a középkorvégi magyar királyság iparát, céheinek a viszonyait világítja meg.¹

Budapest Főváros Levéltára 1949 óta őrzi a budai német mészárosok céhének középkori dokumentumait. Budáról a török elől menekítették a mesterek Nagyszombatba. Itt a céh mint budai testület folytatta munkáját, majd a török kiűzése után visszatelepült a fővárosba. A Budapesti Mészárosok Ipartestülete levéltára a 19. század végén szinte felfedezés számba ment. A gyűjtemény méltán hívta fel magára a figyelmet, hisz – ugyan összefüggő iratanyaggal csupán a 17. század végétől rendelkezik – több középkori oklevelet és egy középkorvégi céhkönyvet tartalmaz. Addig a szakemberek nem tudtak róla. Salamon Ferenc például Budapest középkoráról írva a mészárosokról néhány oklevél és a budai jogkönyv alapján szólt. Nem véletlen tehát, hogy a 20. század elején Iványi Béla a készülő Budapest története okmánytár számára lemásolta. A kiadás azonban nem valósult meg. 1931-ben Borsody-Bevilaqua Béla dolgozta fel a dokumentumokat, és az oklevelekről illetve a céhkönyv egyes részleteiről magyar nyelvű fordításokat közölt. Ezt a könyvet azonban nem szívesen lapozták fel a kutatók. Ugyanis a publikáció nem felelt meg a tudományos követelményeknek, így a forrásegyüttes közre adásának és feldolgozásának a feladatát ez a könyv nem oldotta meg.

Régi adósságot törlesztett tehát Budapest Főváros Levéltára és a Budapesti Történeti Múzeum kiadványa, amely a budai német mészáros céh megmaradt közép-

kori dokumentumait tartalmazza. Jól ismert, hogy fővárosunk középkori ipartörténetéről mily kevés forrás tanúskodik, s így különösen fontos az a tény, hogy fennmaradt a céh 1500 és 1529 között vezetett céhkönyve valamint nyolc eredeti kiváltságlevele, ami gyakorlatilag 18 oklevélszöveget takar. Ugyanis bennük különböző oklevelek szövegét írták át. A források közül a céhkönyv emelkedik ki, hisz ilyen típusú középkori forrásból nem csupán nálunk, hanem Európa szerte is viszonylag kevés maradt fenn. A dokumentumok történeti értékét számunkra növeli még az a tény, hogy a főváros egyik vezető céhéről van szó, amelyik mintául szolgált a királyság más céhei számára.

A céhkönyv átírását az 1960-as években Baraczka István készítette el. Sajnos munkája tervezett kiadására akkor nem került sor, műve kéziratban maradt. Az ő kéziratát vette alapul az alapos kiadás során Kenyeres István, Spekner Enikő és Szende Katalin. A szöveggondozás során nem csupán javították Baraczka István átírását, hanem érvényesítették az újabb kiadási szempontokat. A céhkönyvhöz név- és évmutató (Spekner Enikő, Végh András) és glosszárium (Németh János) készült. A kiadvány a céh okleveleit is tartalmazza. A latin okleveleket Kis Péter és Petrik Iván, a német nyelvű céhprivilegiumokat Géra Eleonóra írta át.

Szerencsés, hogy a kiadók függelékben közre adták Buda városának azt az 1512. évi oklevelét is, amelyben a főváros a debreceni mészárosok számára írta át a német mészáros céh kiváltságait. Az 1512. évi oklevelet utóbb az erdélyi fejedelmek többször átírták. Ugyancsak a függelékben olvasható I. Lipót királynak a céh számára kiadott 1696. esztendei kiváltságlevele is, amely nem csupán a testület budai tevékenységének a megindulásáról tanúskodik, de a középkor művelői számára is érdekes lehet.

Az egyes okleveleket bőséges regeszták vezetik be. Egyet lehet érteni ezzel a megoldással. Különösen azért, mert az eljárás egyrészt megkönnyíti a kutató számára a tájékozódást, másrészt így a kötet könnyebben felhasználható az oktatásban.

A *Zunftbuch* nem sorolható a hagyományos értelemben vett forráskiadványok közé, ugyanis a dokumentumok mellett alapos tanulmányokat találunk a kötetben, amelyek részben a céhkönyvvel foglalkoznak, részben pedig magával a német mészárosok céhével.

A tanulmányok sorából kiemelkedik Kubinyi András alapos, hosszú írása, amely a 2007-ben elhunyt kiváló kutató egyik utolsó műve is. A hazai kutatók ugyan eddig sajnos ritkán hasznosították a mészárosok céhkönyvének a tanulságait, de természetesen nem ez az első tanulmány, amelyik elemezte ezt. 1955-ben például Szücs Jenő hasznosította a forrást. Többek között a mészárszékek számának csökkenéséből következtetett arra, hogy a 16. század elején Budán a lakosság száma csökkent, a főváros fejlődése megállt. Kubinyi András több munkájában tért ki a céhkönyvre, idézte a céh okleveleit. Így például Budapest késő középkoráról szóló összefoglalójában már elemezte a forrást. Midőn 1977-ben a hazai iparfejlődés kezdeteiről írt, szintén kézbe vette a céh dokumentumait. A jelen kötetben közölt tanulmány a forrás legalaposabb feldolgozásának tekinthető, amely a hazai céhfejlődés kérdéseire is kitér. A kutatás aligha kerülheti meg. Széles forrásismereten alapul a mű. Miként szinte minden munkájában, a szerző ebben a dolgozatban is hasznosította a nemzetközi

szakirodalom eredményeit. Ha egy – egy kérdést nyitva hagyott, arra hívta fel a figyelmet, hogy a megoldáshoz a nemzetközi párhuzamok jobb megismerése segíthet hozzá.

Rövid ismertetésben nincs lehetőség arra, hogy a tanulmány minden részletére kitérjünk, így csupán néhány eredményére kívánjuk felhívni a figyelmet. Ilyen kérdéskör a céh megalakulása. IV. Béla kiváltságlevelére hivatkozott az 1481. évi céhprivilegium. Kubinyi valószínűtlennek tartotta, hogy a mészárosok már a 13. században céhbe szerveződtek volna, ám azt nem zárta ki, hogy valamilyen szerveződési formájuk lehetett már ekkor. Szerinte hivatalosan I. Lajos uralkodása idején szerveződött meg a testület. A szerző a hazai céhek megalakulását egyébként a 14. század közepére tette. Kubinyi András kísérletet tett arra is, hogy az I. Lajos korabeli céhlevél tartalmát rekonstruálja, amihez az 1481. évi oklevélen kívül segítségül hívta a Budai Jogkönyv mellett az Újlaki Jogkönyvet is. Azt a véleményt fogalmazta meg, hogy az Újlaki Miklós által kiadott szabadságlevél a fővárosi mészárosok kiváltságlevelére megy vissza.

A céhkönyv kapcsán állapította meg, hogy nem csupán ezt az egyetlen könyvet vezette a céh. Kiderül a dokumentumból, hogy a mészárosok rendelkeztek régebbi könyvekkel is (tehát nem a 16. század elején kezdtek céhkönyvet vezetni), készítettek különböző regisztrumokat. A dokumentumban említettek bevételi és kiadási könyveket is.

A mészárszékeket (közte a két céhszéket) és a legényeket a céh osztotta ki, még pedig nagyböjt harmadik vasárnapján. Előtte írták össze a mészárszékeket. A céh élén két céhmester továbbá nyolc személy („öreg mesterek”) állt. Aprólékos elemzés alapján Kubinyi András azonosította a különböző neveken feltűnő személyeket. Ugyan német mészárosok céhéről van szó, de a mesterek között magyar nevékre is lehet akadni, ami szerinte a beházasodással magyarázható. Behatóan tárgyalta a mészárosok kiváltságait, a céhkönyv alapján a céh működését, a mészárosok társadalmát. Megállapította, hogy a céhtagok egyenlősége látszólagos, hisz a tíz vezető személy hetente több marhát vághatott le, mint a többiek. Úgy tűnik, hogy egy szűkebb, a gazdagabb mesterekből álló klikk uralta a céhet. Vizsgálatából az is kiderült, hogy a mészárosok között kevesebb volt a kis és több a nagyobb szőlősgazdák aránya. Kubinyi András kitért Szücs Jenő már említett véleményére is. Úgy vélekedett, hogy a mészárszékek száma állandó volt, ám nem mindegyiket osztották ki (külföldi példák is erre utalnak). Ugyanakkor tény, hogy a székek száma 1513-ban és 1528-ban visszaesett. Az elsőre még nem lehet biztos magyarázatot találni (gazdasági nehézségek?), míg a második visszaesést a politikai körülmények indokolják. Kubinyi András azt is vizsgálta, hogy hány évig működött egy – egy mester. 13,3 évet számolt ki egy személyre. Szüccsel szemben továbbra is kitért ama véleménye mellett, hogy a német mészárosok számából nem lehet a főváros lakosságára következtetni.

A következő tanulmányban a céhkönyv helyrajzi adatait Végh András elemezte. Ebből a célból hasznosította a budai bortized jegyzékből származó információkat is. Sajnos a földrajzi nevek egy része ma már nem értelmezhető. Ugyanakkor a szerzőnek sikerült néhány mészáros mester lakhelyét pontosan lokalizálnia. Végh foglalkozott azzal a kérdéssel is, hogy hol feküdt a Mészáros utca, amelyre az első adat 1411-

ből maradt fenn. Arra a következtetésre jutott, hogy a mai Fő utca Szilágyi Dezső tér és Clark Ádám tér közötti szakasza illetve a Bem rakpart azonosítható vele. Úgy gondolja, hogy hosszan elnyúló utcával kell számolnunk. Figyelemre méltó az a megállapítása, hogy mészárosoknak csupán egy része lakott ebben az utcában. Az sem érdektelen, hogy más szakmák képviselői (pl. csőgyártó, kőműves, szijgyártó) szintén rendelkeztek házzal ebben az utcában.

Német János a céhkönyv nyelvéről írt. A szerző igen körültekintően először paleográfiai sajátosságok alapján a kötet írnokait igyekezett elkülöníteni, s ezután volt arra kíváncsi, hogy mi jellemzi az írnokok nyelvét. Így több kezdet tudott elkülöníteni. Az általuk alkalmazott nyelvi sajátosságok alapján egyrészt azt állapította meg, hogy némelyikük magyar anyanyelvű volt. Azt azonban nem tudta biztosan eldönteni, hogy a német írnokok tudtak-e magyarul beszélni. A német írnokok a korai 16. század délnémet írási szokásainak megfelelően írtak, nem túl igényesen. A szerző megvizsgálta II. Ulászló 1496. augusztus 12-i céhprivilegiuma német fordítását is. A latinnal való összevetésből arra következtetett, hogy a fordítás a késő 17. századra illetve a korai 18. századra jellemző német kancelláriai stílusnak felel meg. Ezt az íráskép is alátámasztja. A fordítás feltehetően Nagyszombatban készült (esetleg 1695-ben).

Rozsondai Marianne a budai német mészáros céhkönyv kötéséről és papírájáról értekezett. A 242 lapból álló könyvtestben 145 több – kevesebb szöveggel beírt papírlapot találunk. A szöveget a 16. század eleji német kurzív írással jegyezték le. A legkorábbi dátum ugyan 1496, de ez a körülmény talán hibás másolással magyarázható, hisz a folyamatos bejegyzések 1500-tól 1529-ig terjednek. Az első lap rektóján 1538, az utolsón pedig 1695. évi dátum szerepel. Megállapítása szerint a papír jó minőségű merített papír, ugyanazzal a vízjellel: hatágú csillag alatt karikán lógó, körbe foglalt mérleg. Ilyen papírt Innsbruckban gyártottak 1494-ben.

A szerző a kötetet is megvizsgálta. Arra a következtetésre jutott, hogy 1500-ból avagy az azt megelőző évekből származtatható, gótikus stílusú és feltehetően az egyik budai könyvkötő műhelyben készült.

A forráskiadványt méltatva nem feledkezhetünk meg egy sajátosságáról. Ez a könyv kétnyelvű (természetesen nem a közölt dokumentumok nyelvére gondolunk). Ugyanis a magyar nyelvű kísérő tanulmányokat illetve az oklevelek tartalmi kivonatait német nyelven is megtalálja az olvasó. A módszer első látásra meglepő, ám egyet lehet vele érteni, hisz a kiadvány jelentős nemzetközi érdeklődésre tarthat számot, még pedig elsősorban német nyelvterületen illetve Közép-Európában. Ez a körülmény magyarázza, hogy a kiadók (helyesen) nem az angol nyelvet, hanem a németet választották. Azok számára ugyanis, akik térségünk középkorát és kora-újkorát kutatják, természetes a német nyelv ismerete.²

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy hazánk és a szomszédos országok történetírása olyan alapos forráskiadvánnyal gyarapodott, amelyet a benne publikált források és tanulmányok miatt megkülönböztetett hely illet meg a cég- és ipartörténeti dokumentumokat közre adó kötetek között.

¹ Két példát szeretnénk idézni: *Zunfturkunden 1420–1580*. Bearbeitet von *Gernot Nussbächer* und *Elisabeth Marin*. Kronstadt – Heidelberg, 1999. (Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. Neunter Band.); *Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stühlen 1224–1579*. Hrsg. von *Monica Vlaicu, Radu Constantinescu, Adriana Ghibu* etc. Hermannstadt – Heidelberg, 2003. Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt. Zweiter Band.

² Az említett erdélyi szász kiadványok egyébként szintén kétnyelvűek, ugyanis az igen rövid tartalmi kivonatok románul és németül készültek, míg a dokumentumokat lefordították románra is (a megoldás gyakori Romániában).

Draskóczy István